

Duelul și onoarea în viața studenților bucovineni și ardeleni (1880-1940)

Mihai CHIPER

Cuvinte cheie: *onoare, duel, asociații studențești, Bucovina, Ardeal*

Viața socială a studenților ocupă un rol extrem de important în formarea individuală și șlefuirea caracterului. Apartenența la un club, la o asociație cu reguli formale definite de standarde morale și comportamentale exigente, susținute de un cod de conduită, se dovedeau deseori la fel de importante ca parcurgerea curriculei universitare și absolvirea strălucită a studiilor. Dacă în centrele universitare din București și Iași nu regăsim asociații, cluburi care să reproducă viața tinerilor universitari din spațiul germanic, acest fapt îl întâlnim la Cernăuți, Viena și parțial în Cluj, unde românii au adoptat organizarea, comportamentul și codurile de onoare ale asociațiilor studențești germanice, așa-numitele *Burschenschaft*-uri. Într-o monografie dedicată duelului și onoarei am oferit statistici privind incidența afacerilor de onoare în Vechiul Regat¹, însă în studiul de față nu riscăm o proiecție valabilă pentru Transilvania sau Bucovina, dată fiind absența unei cercetări sistematice a arhivelor și presei de limbă maghiară sau germană. Este un șantier istoriografic ce necesită, fără discuție, un efort colectiv și de lungă durată. Prezentul articol este gândit îndeosebi pentru a trezi curiozitatea și a inspira proiecte viitoare, care pot nuanța, amenda sau, de ce nu, contrazice, concluziile și perspectivele propuse. În cele ce urmează, ne vom focaliza pe aculturația afacerilor de onoare între tinerii bucovineni și ardeleni și vom surprinde conotațiile identitare ale duelurilor mixte, româno-maghiare. Ipoteza noastră de lucru este că, în modelarea etosului național din spațiul bucovinean și cel transilvănean, afacerile de onoare au jucat un rol în masculinizarea percepțiilor de sine la nivel comunitar. Urmărind emanciparea de sub ocupație străină, românii doreau să devină o clasă de gentlemeni, cu nimic mai prejos de elita austriacă sau de cea maghiară. Ei se duelau ca persoane particulare mai întâi, pătrunzând timid pe scena conflictelor de onoare; apoi, se manifestau din ce în ce mai accentuat în acest domeniu, subliniindu-și conștiința etnică și căutând să facă uitate formele „efeminate” de contestare a dominației străine.

¹ Mihai Chiper, *O societate în căutarea onoarei. Duel și masculinitate în România (1859-1914)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012.

I. Tradiții dueliste bucovinene

Înființată în 1875, „Franz-Josefs Universität” din Cernăuți a reprezentat un excelent mediu de aculturație pentru tinerii români. Deși scopul ei a fost acela de a desăvârși germanizarea, instituția juca un rol contrar, facilitând apariția societăților academice românești după model german, dar și dezvoltarea convingerilor naționale în rândul tinerilor. În amintirile sale, sociologul Traian Brăileanu, fost student al Universității în perioada 1901-1905, nota că adevărata viață a tinerilor se desfășura în cadrul societăților studențești, create după modelul universităților din Austria și Germania². Tradiția s-a perpetuat aici, confirmă Vladimir Trebici, inclusiv în perioada interbelică, ceea ce a constituit o particularitate a Universității din Cernăuți, față de centrele din Iași, București și Cluj³.

Celebrul proces al „arboroșenilor” din 1878 și desființarea Societății *Arboroasa* este numai un episod al acestui curent, probabil cel mai cunoscut. De regulă, analiza atmosferei din rândurile studențimii române insistă pe componenta culturală a păstrării identității, trecând prea repede peste viața internă a societăților academice bucovinene. Secretul perseverenței lor consta în organizare. Intrarea într-o societate academică nu era un episod trecător. O societate academică era un fel de familie extinsă, aproape o „francmasonerie”⁴, din care rezultau drepturi și obligații pe întreaga viață. Tradiția unică a societăților studențești bucovinene între centrele universitare românești s-a format în ciuda încercărilor constante din partea comunității românești de „de-teutonizare” a tinerilor români. Provocarea, lupta, continua stare de beligeranță nu erau percepute ca o formă de cizelare și cultivare a masculinității, ci criticate de pe poziții tradiționaliste, autohtoniste, văzute ca un fenomen insidios de slăbire a solidarității etnice în rândurile tinerei generații.

Teodor Ștefanelli, cel care redactase statutele *Arboroasei* (1875), recunoștea că a căutat să evite în mod expres imitarea tradițiilor dueliste. „Principiul care m-a călăuzit la alcătuirea statutelor și la formarea societății a fost ca tinerii studenți să fie feriți a aluneca pe calea altor societăți străine care transplantau în Bucovina obiceiurile societăților germane din Viena, Göttingen, Jena etc., obiceiuri care la dâșșii se bazau pe tradițiuni de sute de

² Traian Brăileanu, *Memorii. Statul și comunitatea morală*, București, Editura Albatros, 2003, p. 61.

³ Vladimir Trebici, „Însemnări din memorie (II)”, în *Glasul Bucovinei*, 2010, nr. 3, pp. 104-106.

⁴ Dragoș Vitencu, *Cernăuțiul meu*, ediție îngrijită de Aura Brădățan, Suceava, Editura Accent Print, 2008, p. 77.

ani”⁵. Calculul făcut de Ștefanelli a fost eronat, fiind contrazis de o evoluție pe care nu a putut-o intui. Societățile conservative care urmau tradițiile medievale de factură germană i-au fascinat pe tinerii români încă de la deschiderea Universității.

Care era organizarea acestora? Asociațiile studențești erau grupate pe naționalități, cu semne distinctive, iar clasificarea cea mai importantă se făcea după criteriul *measurei* (sau *mesurul* la ardeleni), duelul studențesc⁶, și respectarea regulamentelor denumite „comment”-uri. Societățile care practicau *mensura* erau numite „schlagende” („bătăușe”), iar cele care nu o aplicau „nicht schlagende”. Primele erau conduse de un senior, cu un adjunct (maestru de scrimă) și vulpanul („Fuchs Major”), care se ocupa de instrucția tinerilor membri, numiți „fucși” sau „vulpoi”. Vechimea era oglindită în grade, primul „fuchs”, al doilea „fârtate” („Bursche”), după finalizarea facultății „fârtate inactiv”, ulterior „filistrat”, căpătând titlul de „domn bătrân” („alter Herr”).

Societățile academice conservative austriece *Austria* (1875-1918), *Gothia* (1876-1930), *Alemannia* (1877-1938), cea germană *Arminia* (1877-1938), ucraineană *Sojuz* (1875-1921), poloneză *Ognisko* (1875-1940) au încercat să fie cât mai ofertante pentru studenții români. În special, primele trei, austriece, deveneau un instrument de deznaționalizare. Tinerii erau atrași în societățile conservative de emulația disciplinei riguroase, de practicarea scrimii, de acordarea și cererea satisfacției pentru ofense, de purtarea uniformelor și a unor semne distinctive (chipiul și panglica), dar și de promovarea unei prietenii trainice și de sentimentul apartenenței la un grup în care ritualurile masculine șlefuiau cultul pentru onoare. Adăugând și viața socială conexă, festivitățile, petrecerile, excursiile, dansurile, balurile, corurile, activități desfășurate numai în limba germană, avem explicația temerilor pentru care studenții erau considerați o cauză pierdută a mișcării naționale⁷.

Ceremonialul de Heidelberg, epicentru al vieții studențești germanice, putea lega relații pe toată viața. Dar întrebarea în cazul comunității românești era potrivirea cu specificul național. Apariția societății conservative *Întrunirea Academică Română „Bucovina”*, la 20

⁵ Corneliu Crăciun, *Societăți academice din Bucovina (I). Arboroasa și Junimea*, Oradea, Fundația culturală „Cele trei Crișuri”, 1997, p. 20.

⁶ Duel de „măsură”, cu sabia (Bastimmungsmensur), programat ca examen de bărbăție, pentru tinerii membri ai organizațiilor studențești.

⁷ Eugen Pitei, Vladimir Trebici, Dragoș Rusu, *Istoria Universității Cernăuți. Întrunirile Academice Române „Bucovina” și „Moldova” (1880-1938)*, Ploiești, Fundația Gheorghe Cernea, 2001, p. 19.

februarie 1880⁸, a fost soluția de oprire a racolării românilor în societățile dueliste străine; s-a urmărit crearea unei contrabalante pe care societățile românești nedueliste *Junimea* (1878-1938) ori, ulterior, *Academia Ortodoxă* (1884-1938) și *Dacia* (1905-1938) nu o puteau realiza. Inițiatorul *Bucovinei* a fost Dionisie Olinschi-Olinescu, unul dintre primii arheologi din Bucovina și precursor al muzeologiei. După terminarea studiilor de la Viena și Innsbruck, unde a activat în societăți conservative, venea la Cernăuți și coopta un grup de membri ai *Junimii* pentru fundarea *Bucovinei*. Era vorba de Ștefan Cocinschi, vicepreședinte al *Junimii*, Partenie Siretean, fratele arborosanului Eugen Siretean, arestat în 1877, Iulian Olinschi, Ștefan Ilasievici, Simighinovici etc.⁹ Ei au imitat societățile germanice, adoptând ca formă exterioară panglica tricoloră, cu fâșia roșie sus, cu chenar de asemenea roșu și chipiu special, de aceeași culoare. În *Amintirile* sale, Partenie Siretean, participant voluntar la Războiul de Independență, recunoștea legătura dintre emoționalitatea națională și masculinizarea culturală supervizate de *Bucovina*:

„Eram vesel și mândru de tricolorul pe care-l purtam ca «bucovinean» și numai puțin conștient de datoria că trebuie să-i apăr acest sfânt simbol în contra oricărui atac. Ba eram chiar cunoscut și temut de dușmanii tricolorului «valah». Oricând și oriunde mă întâlneam față în față cu «culorile străine», fie și cu grupe mai mari de studenți străini, nicicând nu mă feream în lături, ci totdeauna așteptam să mi se facă loc, căci altfel îmi făceam loc cu coatele (...). Era aceasta, atunci, singura supapă a potolirii focului ce ardea în mine la vederea îndrăznelilor și obrăznicilor care zilnic se petreceau față de bietul nostru neam moldovenesc din Austria”¹⁰.

Principiile *Întrunirii Academice Române „Bucovina”* combinau ideologia națională cu exigențele codurilor de onoare. În primul rând, fundamentul moral era ideea de națiune română și iubirea de neam. Abia apoi conta principiul de onoare al Regulamentului („Comment”), și anume „păstrarea strictă a onoarei bărbătești, cu satisfacție necondiționată și petrecere animată în timpul studiilor academice”. În statute se afirma că scopul asociației era „perfecționarea reciprocă a membrilor pe terenul național-literar, dezvoltarea spiritului social, cultivarea colegialității studențești și cultivarea corpului prin exerciții gimnastice”¹¹. Ce se înțelegea

⁸ Orest Tofan, „Societățile academice din Bucovina (1875-1938)”, în *Suceava. Anuarul Muzeului Bucovinei*, XVII-XVII-XIX, 1990-1991-1992, p. 320.

⁹ Eugen Pitei, Vladimir Trebici, Dragoș Rusu, *op. cit.*, pp. 20, 87-88.

¹⁰ Orest Tofan, *op. cit.*, p. 321.

¹¹ Eugen Pitei, Vladimir Trebici, Dragoș Rusu, *op. cit.*, p. 24.

prin „legătura prieteniei ideale”? Deviza „În unire și frăție vom trăi pân’la mormânt”, avea în vedere o socializare cvasi-fraternă, menținută pe toată viața și bazată pe un spirit de întraajutorare reciprocă, pe solidaritatea dintre generații și pe afectivitatea ce trebuia să rezulte din ele¹².

Admiterea se făcea numai pe bază de recomandare. Tânărul acceptat, denumit „vulpoi”, avea un statut provizoriu minim două semestre, timp în care era silit să bată mensura, și apoi să treacă la gradul plin de „fărtate”. După terminarea facultății, devenea „fărtate inactiv” și, după anumite proceduri, „domn bătrân”, cu un club propriu¹³. Pentru a ajunge „fărtate” trebuia susținut un examen din statutele și regulamentul intern al societății, din codul de onoare, din regulamentul de scrimă și cel de bere, în paralel din istoricul societății: în special, sublinierea activităților semnificative legate de identitatea românească, evocarea cazurilor de apărare a demnității naționale și a onoarei personale, conform principiilor conservative. Și, pentru a înțelege deplin educația patriotică, examenul presupunea și noțiuni de istoria românilor și de literatura română. Era singura modalitate, în timpul stăpânirii habsburgice, de a suplini absența cunoștințelor din școală. *Bucovina* pune la dispoziție un cabinet de lectură, cărți și reviste din Regat. Și, ca un corolar, ultimul obiect de examen presupunea cunoașterea a peste 20 de cântece patriotice și studentești, cântate la manifestările importante¹⁴.

Asociația funcționa ca o adevărată școală a manierelor. Existau exigențe înalte ale conduitei și comportamentului public, similare instructajului sever făcut în școlile de ofițeri: controlul gesturilor, știința conversației, executarea salutului, răspunsul, purtarea ținutei de gală, a smokingului, folosirea veselei, până și ținerea mâinilor, așezatul pe scaun etc.¹⁵. La ședințele societăților se cultiva și respectul pentru femei, pentru persoanele vârstnice și politețea în general, existând pericolul excluderii cu formula *cum infamia*, aplicată în cazuri deosebite: nerespectarea codului de onoare, furt, neachitarea datoriilor restante, ofense aduse femeilor. Cei excluși *cum infamia*, rămâneau stigmatizați toată viața. Sociologul Vladimir Trebici menționa un asemenea caz de „moarte civilă”: persoana respectivă, stabilită după 1940 în București, era evitată de comilitoni, iar la înmormântarea lui au asistat puțini din foștii colegi¹⁶. Ceremonialul „Salamandrului” ocupa un loc foarte important¹⁷: după decesul unui frate de

¹² *Ibidem*, pp. 25-26.

¹³ *Ibidem*, pp. 28, 30-31.

¹⁴ *Ibidem*, p. 30.

¹⁵ *Ibidem*, p. 37.

¹⁶ Vladimir Trebici, *op. cit.*, pp. 104-106.

¹⁷ Eugen Pitei, Vladimir Trebici, Dragoș Rusu, *op. cit.*, pp. 58-59.

culori se ținea un doliu de șase săptămâni, timp în care culorile (panglica, chipiul, ca și ținuta de gală) se purtau îndoliate¹⁸.

Cultul mensei în mediile juvenile

Numărul membrilor *Bucovinei* a fost variabil, în medie 15-25 de tineri, uneori 20-35. În 1905-1906, număra 30 de membri activi, 35 de domni bătrâni și 6 membri onorari. Au existat și perioade de suspendare a activității, precum 1883-1888 și 1897-1902. Între membrii ei emeriți figurau Aurel Onciul, Florea Lupu, Sextil Pușcariu, George Wassilko, Ilarion Verenca¹⁹, personaje pe care le vom regăsi, ulterior, în viața politică, practicând duelul.

Pregătirea pentru utilizarea armelor era principala activitate. Un „vulpoi” se antrena zilnic 1-2 ore la scrimă, artei de a mânui armele atribuindu-i-se un extraordinar rol educativ. Mensura era principalul exercițiu de formare personală și de călire a emoțiilor, de formare a curajului, de însușire a disciplinei și a autocontrolului în fața pericolelor²⁰. Fiecare membru era obligat, cel puțin o dată pe semestru sau pe an, să se bată amical cu rapirul (o sabie specială), înfruntând un comiliton sau un coleg dintr-o altă societate studențească, indicat de liderii confreriei sale. Prin intermediul acestei practici se cizelau caracterele, se formau reperele morale, se cultiva curajul. Mensura era un mijloc de cunoaștere de sine, dar și a stării spirituale a membrilor asociației; îl ajuta pe tânărul studios să scape de complexul neputinței ori al timidității, dându-i sentimentul încrederii în forțele proprii²¹. Cultul mensei, aidoma cultului medieval cavaleresc al armelor, presupunea o adevărată fetișizare a armelor, ușor de recunoscut în cântecele auzite la Knepuri (petreceri):

„1. O trai ferice de student din vremuri depărtate, te-ai dus și-n veci n-ai să mai vii cu dulcea-ți libertate. Să tot privesc în jur cât vreau, de urma ta nu pot să dau...; 2. Pe șapcă praful s-a lăsat, tunica-i zdrențuită, iar spada, cel mai scump odor, stă astăzi ruginită. S-a stins și cântecul ușor și zăngănitul armelor...; 3. Ah, unde sunt cei ce din loc nu se clinteau vreodată. Ce-n foc săreau ca și la joc, cu arma ridicată. Cu brazde-n frunte

¹⁸ *Ibidem*, p. 129.

¹⁹ Eusebiu Tudan, *Întrunirea academică română „Bucovina”*, în *Românii din Bucovina. Privire scurtă asupra dezvoltării lor pe terenul cultural și economic de la încorporarea Bucovinei la Monarhia Austro-Ungară 1775 până la 1906*, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, 1906, pp. 123-124.

²⁰ Eugen Pitei, Vladimir Trebici, Dragoș Rusu, *op. cit.*, pp. 38-39.

²¹ *Ibidem*, p. 42.

au rămas și pe la vetre s-au retras...; 4. Deci nu mai stați fărtaților, pe gânduri, clipa trece, și moartea vine în zbor, năpraznică și rece etc.”²².

Mensurile erau de mai multe feluri. Cea *reglamentară* era mai mult un test la care era supus frecvent „vulpoiul”; *mensura de pedeapsă* era executată la cererea „Conventului Întrunirilor” cu un „pedepsitor”, mânuitor exersat al rapirului, care putea fi adus și din alte societăți; *mensura de reabilitare* a celor eliminați pentru lașitate la măsură; *mensura contrahantă* putea fi lesne asimilată duelului obișnuit, fiindcă ea se ducea doar pentru tranșarea unei afaceri de onoare: ea nu se aplica însă niciodată între membrii aceleiași asociații, ci doar cu membrii alteia. Dacă se iveau afaceri de onoare între membrii aceleiași *Întruniri*, duelul propriu-zis putea fi angajat numai după demisia din aceasta; mai exista *mensura de recunoaștere*, bătută cu ocazia înființării unei societăți, care dorea să fie recunoscută de celelalte, dar și *mensura pro patria suite*; ultima survenea între membrii a două societăți de naționalități diferite, din cauza unor ofense la adresa națiunii²³.

Mensura nu era la fel de periculoasă ca duelul propriu-zis: gâtul, ochii, tâmpile și pieptul erau protejate, iar mâna dreaptă era acoperită de scut²⁴. Se foloseau materiale de protecție a ochilor (ochelari din metal cu grilă de sârmă de oțel), a gâtului (guler gros din mătase), a mâinii (mănușă din piele), a brațului (ștulpul, fâșii de mătase, de la umăr până la încheietura mâinii), a pieptului (plastronul, veston cu mâneci scurte, peste care se îmbrăca un palton, apărător al abdomenului, până jos peste genunchi). O altă diferență față de duelul obișnuit era imobilitatea picioarelor, mișcarea lor atrăgând avertismente. Loviturile permise erau doar la cap și la față, de unde cicatricile de pe obraz, socotite de purtătorii lor trofee de vitejie și afișate cu mândrie. Lupta regulamentară pentru „vulpoi” dura 10 minute, cea de „fârtate” 15 minute, de „contrahată” 22 de minute de luptă efectivă, fără a se contabiliza pauzele. Un minut de măsură cuprindea 3-4 întâlniri, cu cel puțin 2 lovituri de combatant, ceea ce făcea ca 10 minute de luptă efectivă regulamentară să însemne și 45 de minute orare, cea de „fârtate” o oră și jumătate, cea de „contrahată” până la 2 ore. Încheierea mensei se făcea la finalul timpului regulamentar, la părăsirea câmpului din cauza nerespectării poziției regulamentare ori în cazul primirii unor loviturilor grave la față, care necesitau și intervenția medicului. La sfârșit, numărul loviturilor era consemnat de fiecare parte, iar combatanții își strângeau mâna într-un gest

²² *Gaudeamus. Culegere de cântece academic, patriotice și sociale*, Suceava, Tip. Școala română, 1924, p. 15.

²³ Eugen Pitei, Vladimir Trebici, Dragoș Rusu, *op. cit.*, pp. 29, 43.

²⁴ George Ostafi, „Erast Tarandul – memorialist”, în *Suceava. Anuarul Muzeului Bucovinei*, XX, Iași – Rădăuți, Editura Glasul Bucovinei, 1993, p. 263.

care urmărea să întărească legătura de prietenie²⁵.

Absența ripostei la loviturile primite era considerată pândă, deci incorectă, și se sancționa cu avertisment. Cumulul de avertismente se numea dojană. Primirea a două din acestea ducea la retragerea „vulpoiului” de pe câmpul de luptă de către secunzi, în timp ce imparțialul îl elimina de pe câmpul de luptă. Dacă la următoarea măsură se repeta acel comportament, combatantul era demis din societate, și silit să o părăsească.

Societățile studențești românești și modelul germanic

Studenții societăților conservative aveau obligația să ceară și să ofere satisfacție necondiționat, indiferent dacă vorbim de ofense personale sau de cele aduse demnității naționale. Membrii *Bucovinei* își spuneau „buchezi” și nu ezitau să-și apere onoarea prin provocări la ofense cu substrat etnic. În 1891, în cadrul unei prelegeri, rectorul Universității, sasul Fr. Schuler von Libloy, afirmă despre români că s-ar trage din „țigani”. „Buchezul” Aurel Băleanu, prezent la acel curs, nu ezită să-l provoace la duel pe rector, silindu-l să-și retragă cuvintele și să-și ceară scuze într-o ședință publică. Nu era singura *afacere de onoare* cu substrat naționalist. Prin 1907/1908, „buchezul” Nicu Lupu, teterist în timpul serviciului militar la Pola, reacționa când comandantul Școlii de teteriști, căpitanul Walter, spune că „românii nu prea înțeleg să deosebească al meu și ce este al tău”. Lupu a făcut o plângere la Comandament și a reușit să obțină retragerea ofensei în public. Episodul nu a rămas singular. În 1910, într-un restaurant din Viena, Nicu Lupu provoca la duel un german care ofensase poporul român. Ieșirea pe teren a avut loc a treia zi, când, spune N. Lupu, „sabia răzbunătoare l-a stigmatizat pe ofensator pe toată viața, cu două brazde lungi pe ambele părți ale feței”²⁶.

Codul onoarei folosit de asociațiile studențești în tranșarea litigiilor era unul militar, al lui Franz von Bolgar, și folosit, de altfel, și de ofițerii din armata austro-ungară. După război, codul de referință a fost schimbat, dar s-a optat tot pentru unul de factură militară, al maiorului Iosif Drăghici; acesta era de inspirație franceză, deși mai exista varianta celui alt cod care circula în Regat, unul civil, al avocatului Ion Nedelescu²⁷. Etosul duelist se manifesta și în așa-numitele Kneipuri, petreceri în cârciumi. Pe lângă cântecele patriotice, *Pe-al nostru steag*, *Cântecul gintei latine*, *Deșteaptă-te române*, se auzea frecvent și unul tulburător pentru cei în vârstă, dedicat întrunirilor *Bucovina* și *Moldova* în 1914: „Din Moldova trei voinici cântă

²⁵ Eugen Pitei, Vladimir Trebici, Dragoș Rusu, *op. cit.*, pp. 39-40.

²⁶ *Ibidem*, pp. 71-72.

²⁷ *Ibidem*, p. 44.

dându-și mâna, braț la braț cu alții trei, chiar din Bucovina. Tinerei, dar toți brăzdați, pe obraz și pe frunte, poartă semnul de fărtați, semn de lupte crunte”²⁸.

Bucovina funcționa și ca un centru de suport și de expertiză pentru membrii celorlalte societăți studențești românești – cu excepția *Academiei ortodoxe* – atunci când se solicita ajutorul în tranșarea unor afaceri de onoare. În asemenea cazuri, societatea acorda așa-numitul „scut de arme” persoanelor care nu aveau posibilitatea să se pregătească pentru duel. „Scutul de arme” presupunea lecții de scrimă gratuite, asigurarea unui martor la negocieri, cât și asistență în duelul propriu-zis. De exemplu, avocatul sexagenar Ambrozie Comoroșan, președintele Societății antialcoolice „*Tresvia*”, o figură pitorească a Cernăuțiului, întrucât umbla îmbrăcat numai în costum național și opinci, intra în conflict cu un avocat mult mai tânăr, pe care-l înfrângea în duel datorită ajutorului studenților de la *Bucovina*²⁹.

Deși a cultivat cu fervoare un puternic naționalism românesc, purtând tricolorul pe piept și la chipiu, asociația a fost, paradoxal, privită de autohtoniști ca o tentativă de înstrăinare identitară, din cauza preluării obiceiurilor austriece (uniformele, însemnele). Rezervele erau legate de problema concilierii fondului național aflat la baza *Bucovinei* cu adoptarea unor forme de organizare ale unor societăți străine. Imaginarul unionist privea cu suspiciune existența unor societăți românești care se concureau între ele, mai ales după apariția societății dueliste *Moldova*, neînțelegând principiul propus de Constantin Morariu: „Să mergem separați, dar să lovim uniți”³⁰. Dueliștii din societățile studențești au fost percepuți deseori drept tineri belicoși, provocatori și puși pe harță, comportament care nu corespundea cu imaginea armoniei, mobilizării și susținerii reciproce existente în cercurile cultural-patriotice tradiționale. Un semnal semnificativ în acest sens l-a constituit întreruperea, în 1906, a colaborării dintre societățile *România Jună* și *Bucovina*, din cauza diferențelor de mentalitate și intenției unui grup de studenți bucovineni de a introduce practica duelului german³¹. Însă, sub presiunea cererilor, chiar societățile non-dueliste se deschideau noilor moravuri. Astfel, în 1914 a fost înființată secția sportivă a societății studențești *Junimea* din Cernăuți, reprezentând o cedare târzie în fața realităților și a solicitărilor pentru gimnastică, în special pentru scrimă. Rezervele vizau mai ales inhibarea avântului tineresc pentru duel, lecțiile de

²⁸ *Ibidem*, p. 57.

²⁹ *Ibidem*, p. 45.

³⁰ *Ibidem*, p. 23.

³¹ Aspect semnalat și de Corneliu Crăciun, *Societățile academice române din Viena (1861-1981)*, Oradea, Editura Logos 94, 2001, p. 284.

scrimă fiind acceptate sub justificarea „în caz de nevoie”³², dar și sub presiunea concurenței făcute de societatea *Dacia*, care promova scrima. Scriitorul Dragoș Vitencu susține că secția sportivă a *Junimei* nu era destinată doar băieților, ci și fetelor care mânuiau bine sabia³³. În perioada interbelică, secția sportivă a *Junimii* era condusă de Leonida Băcu, iar antrenamentele se desfășurau sub conducerea membrilor mai în vârstă³⁴.

Apariția celei de-a doua societăți dueliste studențești, *Moldova* (1910), a fost rezultatul congresului *Burschenschaft*-urilor de la Linz din 1909, care nu a mai permis relații de scrimă între asociații de naționalități diferite, dacă mensurile se băteau „pe culori”, adică se purtau însemnele naționale. Era un atac simbolic îndreptat împotriva tradiției multiculturale, o lovitură dată vehiculului naționalist asociat mensuri și a spiritului de competiție între societăți. Renunțarea la „culoare” puneau *Bucovina* în situația de a renunța la tradiționalele relații cu *Burschenschaft*-urile germane *Arminia* și *Teutonia* sau de a continua relațiile cu mensuri bătute „pe negru”, fără a purta culorile asociației. În acest context, apare soluția unei a doua Întruniri academice românești, anume *Moldova*, realizată prin transferul unui număr de membri de la *Bucovina*; se rezolva astfel chestiunea mensuri „pe culori”. Semnul distinctiv al *Moldovei* era același tricolor, dar cu albastrul în partea de sus și cu chenar de aceeași culoare, chipiul fiind și el tot albastru³⁵.

Tradiția *Întrunirilor* academice românești conservative a supraviețuit Primului Război Mondial. Într-o „Scrisoare din Cernăuți” (1926), semnată de medicul Traian Bendescu³⁶, se înfățișa o viață studențească bucovineană sensibil diferită de a celorlalte centre universitare. Organizarea pe facultăți și regiuni era repudiată, cultivându-se în schimb spiritul de autonomie în societăți independente, dar membrii se îndeletniceau în continuare cu arta scrimii și sportul duelurilor.

„Fețele celor mai mulți sunt brăzdate în toate direcțiile de cicatricele loviturilor de sabie, primite prin dueluri”. Ei poartă „chipiuri cu fel de fel de forme și culori, și cu panglici pe piept, se plimbă în grupuri, discutând zgomotos”. Seara, tinerii se dedicau „serenăzilor de chitare, chefurilor și altor ocupații accesorii, de veselie germană. Căci este lucru firesc ca, la

³² Idem, *Societăți academice din Bucovina (I)*, p. 108.

³³ Aura Brădățan, „Un manuscris inedit: Dragoș Vitencu. *Tradiții și obiceiuri studențești bucovinene*”, în *Suceava. Anuarul Complexului Muzeal Bucovina*, XXXI-XXXII-XXXIII, 2004-2005-2006, Suceava, 2007, p. 209, 216.

³⁴ *Societatea Academică „Junimea” din Cernăuți. Raport Anual. 1928-1929*, Cernăuți, Editura Junimii, 1930, p. 26.

³⁵ Eugen Pitei, Vladimir Trebici, Dragoș Rusu, *op. cit.*, pp. 47-48.

³⁶ Vezi *Lumea Universitară*, I, 1 aprilie 1922, pp. 60-61.

înființarea primelor societăți, studenții români să fi fost întrucâtva influențați în organizarea lor de spiritul organizațiilor similare germane”³⁷.

În anul academic 1933/1934 încă mai activau majoritatea societăților înființate în perioada austriacă. Dintre societățile studențești românești, doar *Bucovina* și *Moldova* practicau în continuare duelul, menținând totodată relațiile de scrimă cu *Allemania*, *Teutonia*, *Arminia* și *Lehia*³⁸. În 1938, erau desființate de Carol al II-lea, locul lor fiind luat de o unică societate studențească oficială.

II. Transilvania: ungurii, „patrioți cuprinși de febră”

În Transilvania, tendința presei de limbă română era de a relata detașat desfășurarea duelurilor dintre maghiari, ironizându-le eventual contextul. Duelul era asociat cu o stare maladivă, cu o anumită „febră”; era manifestarea unei emoționalități nocive a celuilalt: „Între unguri duelul a ajuns curată boală”³⁹. Românii au observat rata de mortalitate ridicată, mai apropiată spațiului cultural german și mult diferită de a duelurilor din România, încheiate de obicei în stil francez, la prima picătură de sânge. Pentru a înțelege dimensiunile fenomenului maghiar – sugestiv este că primul congres mondial anti-duel avea loc la Budapesta în 1908 – amintim că, potrivit statisticilor accesibile presei românești, la Szeged, între 1894-1899, fuseseră întemnițați 500 de dueliști, iar la Vác, între 1897-1898, 117 de reprezentanți din „neamul lui Árpád”⁴⁰. Presa românească observa ironic perindarea „părinților patriei”, a diverșilor oficiali și deputați, după o muncă „încordată pentru fericirea țării”, la închisoarea din Szeged, pentru ispășirea pedepselor primite din cauza duelurilor⁴¹. Pentru români, la nivel oficial, această practică părea una fără mize, trecând drept un ritual străin de moravurile și condiția lor subordonată. Duelul era și o formă implicită de selecție socială elitară, de la care foarte mulți români erau excluși din cauza preponderenței populației rurale; evident, se suprapunea peste un alt instrument de marginalizare, de ordin etnic. În mod obișnuit, conform uzanțelor, românimea nu putea furniza egali de același statut social cu

³⁷ „Cernăuți”, în *Înfrățirea românească. Organ al Ligii Apărării Național Creștine*, an III, nr. 1-2, 1926, p. 8.

³⁸ Pantelimon Socaciu, *Arboroasa. File din cronică vieții studențești cernăuțene*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2009, p. 260.

³⁹ „Dueluri la grămadă”, în *Tribuna poporului*, 22 martie/3 aprilie 1897, p. 258.

⁴⁰ *Tribuna poporului*, 10/22 februarie 1899, p. 3.

⁴¹ „Deputați la închisoare”, în *Tribuna poporului*, 5/18 decembrie 1900, p.

nobilimea sau burghezia maghiară. Vorbim, aşadar, de clare diferenţe sociale: categorii urbane, educate, cu o conştiinţă nobiliară puternică *versus* o etnie preponderent rurală, cu puţine elite educate, susceptibile să participe la disputele de onoare.

Departate de a transforma excluderea de la afacerile de onoare într-un complex de inferioritate, presa românească antiduelistă percepea duelul mai curând ca sindrom al lipsei de civilizaţie din societatea maghiară. În contextul adversităţii etnice binecunoscute, duelul era înfăţişat ca o mostră de barbarie ungurească:

„O privire în statistica duzelor ne demonstrează că, cu cât e un popor mai cult, cu atât are mai puţine dueluri. Societatea engleză bunăoară (...). Ungurii, fuduli din fire, sugeraţi de ideea fixă a unei idei de rasă, ţin a demonstra aceasta prin tumultuoasele lor dueluri, forţate de o aristocraţie răsfăţată şi maimuţită de copilandrii care supremă virtute o văd într-un duel. Duelurile ungureşti n-au caracter. Gălăgia ce se face împrejurul lor nu dovedeşte decât însălbătăcirea firei şi degenerarea sentimentului de onoare. Nu onoare se cearcă aici, ci renumele de duelgiu”⁴².

Cel mai adesea, ziarele de limbă română se mărgineau la o relatare seacă a confruntărilor frecvente dintre liderii politici maghiari, remarcând incapacitatea autorităţilor de a stăpâni fenomenul. Erau acuzate în special utilizarea dublei măsuri şi favorizarea elitelor în justiţie, ca marcă a întregului sistem de privilegii pro-maghiare. A crede că maghiarii puteau fi concuraţi în afacerile de onoare era o mare naivitate pentru celelalte minorităţi, atât timp cât sistemul juridic producea doar probe părtinitoare.

În ciuda discursului pedagogic, „duelgii” apăreau şi printre tinerii români, la început „mai mult pe hârtie decât pe tăiuş”, în cazul lor vorbindu-se despre „afferuri de onoare”. Ce era „afferul de onoare”? „O piţigătură, ştiţi aşa o sprâncenă inofensivă”. Mediile de risc obişnuite, unde se cultiva obiceiul, după exemplul asociaţiilor studenţeşti germane, erau cele universitare. Modelul universitar bucureştean, idealizat, era dat de exemplu tinerilor studioşi ardeleni:

„Kneipurile, duelurile, petrecerile sgomotoase şi studenţii bătrâni sunt lucruri pe cari în Bucureşti nu le întâlneşti. Dacă în oraşele din Apus studentul care are mai multe cicatrice pe faţă se bucură de mai multă trecere, în Bucureşti un astfel de individ ar fi ridicol, ar forma obiectul celor mai sarcastice glume. Căci alta este concepţia studentului bucureştean despre

⁴² Uncheşul, „Duelurile”, în *Tribuna poporului*, 20 martie/1 aprilie 1897, p. 253.

rostul său. E o concepție laudabilă, o judecată de om serios, căruia îi place să muncească în liniște, în seminariul său, să muncească cu ambiție de a da ceva, o operă folositoare culturii generale”⁴³.

Studenții sași de la Viena i-au învățat pe colegii români să facă exerciții de scrimă, să poarte chipie și uniforme; i-au ajutat să-și construiască o relație apropiată în sânul studențimii germano-vieneze, vizibilă în special prin intermediul celebrei societăți studențești *România Jună*. Scrima nu a fost introdusă în statutul societății, însă din 1886 exista un club particular de scrimă compus din studenții români, conduși de Alexandru Popa. Componentii clubului deveneau temuți printre studenții din Viena, încât „era de ajuns ca studenții germani «bătăuși», când se plimbau în «Bummel» prin tinda universității, să-l zărească numai pe vreunul din numitul club, ca imediat să capete respect. Când ziceai: «acesta-i din clubul Popa», însemna să te ferești din calea lui, căci el putea să-ți fie ...*popa*”⁴⁴, arată istoricul bucovinean Ion Grămadă, fost membru al societății.

Percepția favorabilă de care se bucurau tinerii români printre germani era pusă pe seama duelului și de către Alexandru Vaida Voevod. „*România Jună*” era singura societate neslavă de la Universitatea din Viena a studenților străini, iar membrii ei se bucurau de reputație și simpatie în societatea *Germania* (organizație din care făceau parte toate societățile germane combative și necombative), fiindcă consimțiseră, fără ezitări, la rezolvarea pe cale cavalerescă a litigiilor de onoare.

„Noi românii – își amintea Vaida-Voevod –, când se ivea o *afacere de onoare* între doi ai noștri, ori cu vreun străin, o rezolvam pe cale de secundanți și de Paukboden⁴⁵, la D-na Pitsch, cu săbiile. D-na Pitsch punea la dispoziția părților, în Währing⁴⁶, o odaie goală a locuinței sale, suficient de largă, pentru câte o oră. Ceremonialul era observat strict protocolar, conform tradiției seculare. Secundanții acordau condițiile: ce bandaje, până la prima rănire sângeroasă, până la epuizare etc. Apoi – cum părțile nu dispuneau de arme – mai îngrijeau angajarea săbiilor, contra plată, de la un «Corps»⁴⁷ studențesc și – din colegialitate – a unui secundant de conducător

⁴³ „Scrisori din București. Viața studențească. Studentul român de azi”, în *Tribuna*, 28 iunie/11 iulie 1911, p. 3.

⁴⁴ I. Grămadă, *Societatea academică social literară „România Jună” din Viena (1871-1911). Monografie istorică*, Arad, Tip. „Concordia”, 1912, pp. 125-126.

⁴⁵ Paukboden, sală sau podium de scrimă. De aici românescul paucant (duelist).

⁴⁶ Stradă în Viena.

⁴⁷ Societate sau corporație studențească germană.

al duelului, pentru fiecare paucant, cât și a stabilirii persoanei «imparțialului», a medicilor etc. La ora fixată, toți cei în cauză se întruneau la D-na Pitsch. Colegii făceau «coroana» ca public asistent (...). Cum noi românii eram mai mult între noi, și conflictele între român și român erau mai dese decât cu străinii. Și astfel se făcuse uz, în timp relativ scurt, de armele «Corps»-ului *Saxonia* și *Alemania* pentru mensurile noastre: (Ionel) Capșa – (Octavian) Proșteanu; Vaida-Voevod – T. Perțea; C. Conia – (Mihai) Popovici, Conia cu un neamț etc. Datorită respectării datinei, nemții ne apreciau ca pe semenii lor⁴⁸.

Despre mensurul lui Vaida-Voevod cu T. Perțea (probabil din anul 1889), coleg de-al său la medicină în Viena, știm că secundanții au amânat întâlnirea pentru ca la examenul de anatomie cei doi să nu se prezinte cu zgârieturi⁴⁹. Max Hedrich, student la aceeași facultate din Viena, și înscris în Corps-ul *Saxonia*, i-a fost „Einpauker” (antrenor de scrimă) la „Fechtboten” (sală de scrimă) Corps-ului său⁵⁰. Duelul este depășit cu bine, Vaida având mai multe emoții la examen decât în luptă.

Există o polivalență a relației dintre masculinitate și naționalism. Egoismul „duelistului”, amorul de sine exagerat, deseori imputat combatanților, intra în conflict cu profilul civic al patriotului util mișcării de emancipare, creionat ca un individ dominat de valorile comunitare și predispus la sacrificii în interesul demnității colective. Prin urmare, adoptarea modelului german de către tinerii români studioși la Viena era percepută acasă drept o trădare a „simțământului cu adevărat românesc” și o rupere a „frăției care trebuie să domnească între fiii aceluiași neam”. La începutul secolului XX, asupra *României June* începeau să se răsfrângă obiceiurile societății *Bucovina* din Cernăuți – scrima și mensurile, bețiile, purtarea provocatoare și arogantă –, deprinderi despre care s-a apreciat că „nu aveau nici o îndreptățire la poporul român”. Grupul care activase la *Bucovina* intra în conflict cu o parte a studenților români ardeleni, urmând o serie de provocări la duel⁵¹. De asemenea, în rândurile membrilor *Bucovinei* apărea intenția de a schimba obiceiurile societății social-literare *România Jună*, (re)introducând scrima și promovând mânăuirea sabiei ca un ideal necesar neamului „din nevoile ce-l bântuie”. Atmosfera se tensiona, în special după provocarea a trei pașnici membri și după câteva dueluri

⁴⁸ Alexandru Vaida Voevod, *Memorii*, vol. IV, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1998, pp. 27-28.

⁴⁹ Idem, *Memorii*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994, p. 84.

⁵⁰ *Ibidem*, pp. 34-35.

⁵¹ Verus, *Știri triste de la Viena*, în „Tribuna”, 3 noiembrie/21 octombrie 1906, p. 4.

(vicepreședintele era ciuntit de un „cavaler” pe nume Popescu, din Cernăuți⁵²) etc.

Semnalul de alarmă privind noile preocupări ale studenților din Viena era tras rapid de presa românească: „E pericol că, dacă se va mări numărul «cavalerilor» și dacă studenții români din Viena vor arăta aceeași lipsă de interes pentru *România Jună* ca până acum, societatea să-și piardă caracterul ei social-literar și să se prefacă într-o speluncă de bătauși, bețivi și aroganți⁵³”. La rândul ei, asociația *România Jună* nega, neconvincător însă, informația despre existența „obiceiurilor străine, sau chiar nelegiuirea de-a apuca sabia contra fratelui și cari ar cuteza să profane umbrele lui Alecsandri, Eminescu, Sion și atâtor alți mari români”⁵⁴. La inițiativa lui Lazăr Popovici, membru emerit al societății, avea loc o întrunire intimă pentru a tranșa poziția celor suspectați de „intenții absurde și idei pocite”, învinuitul Popescu din Cernăuți fiind silit să se împace cu cei ofensați⁵⁵.

În ciuda dezmințirilor, corespondenții presei românești urmăreau resemnați repetarea actelor „vitejești” și proliferarea comportamentului cavaleresc. Într-un conflict de presă, studentul Eugen Suciu trimitea martori în 1912, pe colegii Nicolae Căliman și Emil Țeposu, să ceară lămuriri de la autorul „Corespondenței din Budapesta”, iscălită „Xeni”, publicată în *Tribuna*. Acesta declara că nu era Suciu cel vizat prin corespondență, iar incidentul era închis⁵⁶. Într-o „Scrisoare din Viena”, de la începutul anului 1914, corespondentul *Românului* vorbea despre cazul studenților bucovineni, care în loc „să se entuziasmeze pentru unire și solidaritate (...) s-au provocat între ei la duel, ieșind pe teren și vărsând sânge pentru nimicuri. Atunci m-am gândit, ce s-ar putea face cu acești tineri, căci ei sunt viitorii noștri oameni mari, dacă ar fi între ei unire, solidaritate și disciplină”⁵⁷.

Cazul de la Viena nu schimba însă percepția generală că printre ceilalți tineri studioși români obiceiul nu are întâietate, fiindcă erau „trudiți de mizeria traiului studentesc, apoi munciți de carte și de munca existenței, le-a părut bine că au ce să mănânce, nu ca să-și permită luxul de a învăța meșteșugul tăierii de om”⁵⁸. Există însă o nuanță legată de educația tinerilor ardeleni: duelul trebuia învățat, dar nu pentru a face paradă cu provocări frivole, ci pentru a-i servi, în momentele grave din viață.

⁵² „România Jună”, în „Tribuna” 2/15 decembrie 1906, p. 4.

⁵³ Verus, *op. cit.*

⁵⁴ „România Jună”, în „Tribuna” 2/15 decembrie 1906, p. 4.

⁵⁵ „România Jună”, în „Tribuna”, 14/27 martie 1906, p. 5.

⁵⁶ Într-o chestie de onoare, în „Românul”, 21 ianuarie/3 februarie, p. 9.

⁵⁷ I. Nanu, *Scrisoare din Viena*, în „Românul”, 16 februarie/1 martie 1914,

⁵⁸ Uncheșul, *art. cit.*

„A face însă «Pflant» cu duelurile, nici nu e lucru serios, nici onorabil. Acolo e lupta națională, destul cerc de activitate pentru bărbăția fiecărui român. Un legion de adversari îi stau în față. Oțelească-se tot tineretul român după chipul firei sale, precum a făcut-o tinerimea germană după chipul și firei ei. La postulatul onoarei să adăugăm atributul național, ca să primim noțiunea «tinerimea română» din creștet până în tălpi»⁵⁹.

Nu numai mediile universitare reprezentau un mediu de adoptare a conduitei cavaleriești centrate pe onoare. Inevitabil, românii care trăiau în apropierea ungarilor erau predispuși să se molipsească de mania provocărilor și să cadă în același păcat al trufiei⁶⁰:

„Să învățăm deci din cele ce se petrec între unguri. Ei au ajuns de răs cu duelurile. Să mai slăbim deci cu «provocările», că fudulia de a duela așa, fără nici o cauză binecuvântată, numai ridicoli ne poate face. Să esceleze fiecare în fapte curagioase *naționale*, să facă nu pe boierul ajuns în slujbe bine dotate, ci dând pildă de sobrietate și înțelepciune»⁶¹.

Ce asemănare izbitoare între portretizarea tinerilor dueliști ardeleni de la sfârșitul secolului XIX și cea a duelgiilor, a pantalonarilor din Moldova și Muntenia din prima jumătate a secolului!

„Românii n-au nici o nevoie ca în sânul lor să se desvolte așa-zisa clasă de <Zsentry>, feciori de bani gata, tineri cari țin să fie eroii cafenelelor, *domni* cari înainte de a-și face o carieră, se îngloadă în datorii numai și numai pentru *a posa*. Să-și vadă fiecare de treabă, să muncească serios și cu dignitate, că atunci desigur nu se vor ivi așa zisele *afaceri cavaleriești*, cari la unguri au viciat și învrăjbit întreaga societate. Eară noi românii de liniște avem nevoie și de dragoste frățească»⁶².

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ „S-a întâmplat, nu tocmai de mult, ca un publicist român să fie provocat pentru că făcuse glumă despre manșeta unui tânăr universitar, de altfel pe cât de inberb, pe atât de puțin dibaciu în mânăuirea armelor. Vorba e însă că «onoarea trebuia reparată»... Alții au «discalificat» pe același publicist, cărui urându-i-se de atâtea provocări și ocări, i-a luat pe rând și i-a bătut și pe stradă și în duel pe cei cari umblau după «chestii cavaleriești»” („Onoarea în Ungaria”, în *Tribuna poporului*, 1/14 martie 1900, p. 1).

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*.

Onoarea românilor

Afferurile de onoare dintre români sunt relatate telegrafic, de cele mai multe ori fără amănunte; și, mai ales, fără acea conotație moralizator – condescendentă ireverențioasă a duelurilor dintre maghiari; lipsea, de asemenea, substratul emoțional-etnicist al confruntărilor româno-maghiare. Duelurile dintre români puteau fi acceptate, dar numai dacă se manifestau izolat și nu atingeau amploarea celor maghiare; și, mai ales, nu tindeau să pună în pericol valori comunitare și principii ale solidarității naționale. În acest caz, ele contribuiau la fortificarea stimei de sine a comunității românești. Semnificativ, apăreau și duelurile dintre gazetari români având ca substrat programul de cultivare a conștiinței naționale și rolul simbolic de lideri ai comunității. Mai cunoscut este duelul din 1893, dintre Valeriu Braniște și Cornel Scurtu, pe fondul rivalităților și neînțelegerilor dintre *Gazeta Transilvaniei* din Brașov, credincioasă atitudinii prudente fixate de George Barițiu și pasivismului politic, pe de o parte, iar pe de alta *Tribuna* din Sibiu, mai bine scrisă, care grupa tineri cu peniță nervoasă, convinși că soarele românismului răsărea la București. După ce Braniște se instalase la Brașov, ca tânăr profesor de limba și literatura maghiară la liceul românesc, se declanșau tensiunile dintre cele două publicații. Valeriu Braniște – afirmă Sextil Pușcariu – își bătea joc de „baba *Gazetă*”, cu interminabile articole de fond scrise de Aurel Mureșianu.

Un prim conflict era legat de tradiția discursului la liceul ortodox român din Brașov, susținut de fiecare dată de un profesor mai tânăr. Cuvântarea lui Gheorghe Pop, prietenul lui Braniște, la 4/16 octombrie 1892, părăsea vechile obișnuințe, cultivând conștiința națională a elevilor români: „Unire nesfârșabilă între fii de același sânge, mândrie și demnitate națională în mijlocul urii și îngâmfwării dușmanului, iată conduita unui tânăr român în aceste vremuri cu vifor. Numai astfel vă veți putea apropia de idealul națiunii”. Valeriu Braniște trimitea corespondența *Tribunei* la Sibiu, menționând că îndemnul „lui Pop formează epocă în istoria școalelor din Brașov, căci cu ocaziunea aceasta a ieșit prima dată clar și hotărât la iveală reacțiunea națională” (*Tribuna*, 6/18 octombrie 1892).

Alertate de mesajul naționalist și de riscul iritării autorităților maghiare, forurile superioare bisericești din Sibiu au căutat să se distanțeze de conotația politică a manifestărilor, printr-o reacție publică, apărută în *Telegraful român*: „Noii apostoli ai culturii, tinerii noștri profesori au început cu inaugurarea erei noi, pregătind calea ca gimnaziul nostru, rupând cu trecutul ruginit de până acum, de a fi cuib al științei, al culturii și al

umanismului, să devină cuib al agitațiunilor politice”⁶³.

În aceeași logică pasivistă, conducerea liceului brașovean iniția o comisie de anchetă împotriva lui Pop, îndepărtat, în cele din urmă, de la catedră. Terenul era pregătit pentru incidentul major din primăvara lui 1893, an cu numeroase adunări de protest ale românilor împotriva unor proiecte legate de introducerea matricolelor de stat și obligativitatea căsătoriei civile. Și din nou, colaboratorii *Tribunei* de la liceul din Brașov făceau notă aparte, depășind linia roșie a frământărilor politice impuse de „bătrâni”, prin vocea profesorului Vasile Goldiș, criticat în articolul „Intriganții noștri”, publicat în *Gazeta Transilvaniei* din 18/30 martie⁶⁴. Reacția acestuia era un pamflet, expedit prin martorii săi, Valeriu Braniște și I. Bozoceanu. Ei solicitau „satisfacție gazetărească”, ideea fiind publicarea pamfletului în *Gazeta Transilvaniei*.

Rostul satirei exprima dorința de deligitimare reciprocă a celor doi. Goldiș îl ironiza pe Mureșianu că se agața cu disperare de postul onorific de conducător al poporului din Brașov, pe când „publicul românesc, mulțumită vitalității poporului nostru, s-a trezit din letargia asta și astăzi știe prea bine unde sunt adevărații săi conducători”. Redactorul responsabil al *Gazetei*, Grigore Maior, refuza publicarea, ba chiar, teolog fiind, îi admonesta, pentru că ei, în calitate de profesori confesionali, nu ar fi trebuit „să umble în postul Paștilor cu obiceiul barbar de a cere sânge”. Cei doi martori îi scriau lui Goldiș, menționând că, în actuala sa organizare, redacția ziarului nu era aptă să dea satisfacție, așadar era incapabilă să ofenseze. Goldiș făcea publică scrisoarea martorilor în *Tribuna*, însoțită de un proces verbal de carență pentru Aurel Mureșianu, în care îl declară „infam și laș”⁶⁵. Jignire de „mare senzație” între români, cum afirmă Valeriu Braniște în *Amintiri*. Intervenea Valeriu Bologa, directorul băncii *Albina*, exponenta cercurilor negustorești pasiviste din Brașov. Ofițer de formație, el îl împingea pe Cornel Scurtu, corector la *Gazeta*, să ceară satisfacție lui Valeriu Braniște pentru scrisoarea către Goldiș, iar pe redactorul Grigore Maior să-l provoace pe Goldiș. „Eu – arată Braniște – care totdeauna am considerat procedura cavaleriească de o modalitate de reabilitare și nu de descalificare, am fost de părerea să acceptăm provocările și să ne batem, dacă am pornit pe calea aceasta”. Martorii lui Braniște erau un colonel și un căpitan de husari, iar ai lui Scurtu un locotenent de infanterie și un funcționar de la *Albina*.

Duelul cu spada avea loc în joia Paștelui (25 martie/6 aprilie 1893). Scurtu era rănit serios la mână și umbla multă vreme bandajat, ne spune

⁶³ Valeriu Braniște, *Corespondență 1879-1895*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985, p. 84.

⁶⁴ *Gazeta Transilvaniei*, 18/30 martie 1893, p. 1.

⁶⁵ „Crisă în Brașov”, în *Tribuna* 23 martie/4 aprilie 1893, p. 258.

Sextil Pușcariu în memoriile sale⁶⁶. A doua zi, în celălalt duel, Goldiș și Maior trăgeau câte un foc în aer⁶⁷. Dueliștii erau rapid anchetați de autorități, iar Braniște condamnat pentru duel la opt zile de detenție la închisoarea din Szeged. De altfel, nu era prima condamnare a unui român pentru duel. În 1888, Aurel Muntean, student la drept în Brașov, s-a dus la duel cu voluntarul de husari Zoltán Ugron, pe care l-a rănit grav, fapt ce-i atrage o pedeapsă de șase zile de temniță⁶⁸. Cu toate acestea, Scurtu nu-i purta pică lui Braniște. Nu numai că înțelegea spiritul duelului, dar adera și la gruparea națională care-l promova: jumătate de an mai târziu, îi solicita ajutorul fostului său adversar, pentru a se transfera de la *Gazeta* la *Tribuna*, arătându-se simpatizant al ideilor și mai ales „al procedurilor bărbaților grupați în acea redacție”. Continua arătând că, „afară de aceea, m-am și desgustat de modul cum își înțelege «izolatul Dr.»⁶⁹ datorința sa ca director-proprietar al unui ziar declarat într-o conferință trecută «organ al partidului național». Trebuie să exclami față de acești bărbați de stat: «Ich Kenne dich Spiegelberg»” („Te cunosc eu banditul”, în sensul „Te cunosc cât valorezi”⁷⁰).

Conflictul dintre ziaristi transilvăneni proba noile însușiri ale naționalistului din acea zonă. Activistul îmbrăca haina cavalerismului și interpreta „partitura” demnității, demonstrațiile urmărind să arate că, angajându-se în luptele pentru onoarea personală, putea să aspire și la poziția de protector al demnității colective.

Români contra maghiari: Ioan Giurgiu versus Lehel Hédervári

Cazurile de duel mediatizate erau încărcate de o miză națională pentru români și maghiari deopotrivă. Aniversarea Revoluției din 1848 de către societatea studentească românească *Iulia* din Cluj, desfășurată la 3/15 mai 1884, a generat contra-manifestații naționaliste a sute de studenți maghiari, soldate cu incidente violente⁷¹. Domiciliile unor lideri români, Iuliu Coroianu și Aurel Isac, au fost vandalizate⁷², aniversarea românească din sala „Biazini” întreruptă, iar participanții siliți să se retragă într-un cor

⁶⁶ Sextil Pușcariu, *Brașovul de altădată*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977, p. 229.

⁶⁷ Valeriu Braniște, *op. cit.*, pp. 95-96; Idem, *Amintiri din închisoare*, București, Editura Minerva, 1972, pp. 168-169.

⁶⁸ *Familia*, nr. 22, an XXIV, 1888, p. 247.

⁶⁹ Aurel Mureșianu.

⁷⁰ Valeriu Braniște, *Corespondență 1879-1895*, pp. 102-103.

⁷¹ „3(15) mai în Clușiu”, în *Gazeta Transilvaniei*, 4/16 mai 1884, p. 1.

⁷² „3(15) mai în Clușiu”, în *Gazeta Transilvaniei*, 5/17 mai 1884, p. 1.

de insulte⁷³. A doua zi, ziarele *Gazeta Transilvaniei*, *Observatorul*, *Luminătorul* și *Tribuna* erau „afurisite” și arse ritualic de universitarii maghiari pe dealul Feleacului⁷⁴, iar petrecerea organizată de români în grădina *Stadler* perturbată⁷⁵. Sublocotenentul în rezervă August A. Nicoară cerea protecția armatei, motiv pentru care era insultat de doi lideri ai studenților maghiari, Varró László și Szász Károly. Rapid, ofițerul de naționalitate română îi provoca la duel pe studenți. Varró László își retrăgea afirmațiile, în timp ce Szász Károly refuza lupta, sub pretextul că sublocotenentul român nu ar fi fost calificat să ceară satisfacție⁷⁶.

Cei doi secunzi ai lui Nicoară, Vasiliu Târnoveanu (student la medicină) și Mihai Pârnu (student la științe naturale) arătau că juriul cerut de Szász Károly pentru constatarea capacității sublocotenentului se folosea de tertipuri pentru a fugi de ieșirea pe teren⁷⁷. Principalul argument se referea la faptul că Nicoară fusese anterior insultat, în ziua de 3/15 mai, de către mulți alți maghiari, – cum ar fi contele Faldagi László și contele Teleki László –, cărora nu le trimisese martori. Descalificarea de facto a maghiarilor era contrabalansată de una de jure a martorilor români Alex. Șiantru și Nestor Varaneanu, care afirmau: „Noi nu avem cunoștință de aceasta (insultă) și chiar domnii secundanți se contrazic, deoarece au declarat (...) că junimea maghiară n-a vătămat personal pe nici unul dintre români. Stând lucrul astfel lucrul (...) din contră, blamagiul cade asupra acelora, care, fără motiv, n-au dat d-lui Nicoară satisfacția cerută”⁷⁸. Descalificarea reciprocă a maghiarilor și românilor prefigura alte faze mai aprinse, nu întâmplător legate tot de moștenirea simbolică a anului 1848.

Cultul lui Avram Iancu se dezvoltase în timpul memorandumului, atingând un punct tensionat în anul 1899, pe parcursul procesului ziaristului Septimiu Albin, dat în judecată pentru inițierea unui fond destinat ridicării unui monument în memoria cunoscutului revoluționar. Cu prilejul procesului, arăta Ioan Giurgiu, procurorul Lázár Árpád cerea confiscarea banilor adunați, motivând că „memoria lui Avram Iancu, care a fost un șef de bandiți, nu merită eternizată prin monumente”. Reacția și protestele studenților români, amenințați cu eliminarea din universitate, erau sprijinite printr-o campanie susținută a *Tribunei* din Sibiu. În toamna anului 1900, studenții Ioan Scurtu, George Novaciu și Coriolan Stere depuneau o cunună

⁷³ Iustus, „Tulburările din Clușiu”, în *Gazeta Transilvaniei*, 6/18 mai 1884, pp. 2-3.

⁷⁴ „Arderea ziarelor române”, în *Gazeta Transilvaniei*, 8/20 mai 1884, p. 3.

⁷⁵ *Gazeta Transilvaniei*, 8/20 mai 1884, p. 2.

⁷⁶ *Gazeta Transilvaniei*, 15/27 mai 1884, p. 1.

⁷⁷ „Declarațiune”, în *Gazeta Transilvaniei*, 19/31 mai 1884, p. 2.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 3.

de stejar pe mormântul de la Țebea, în semn de represalii autoritățile determinând o rapidă excludere de la universitatea din Cluj⁷⁹.

Într-un asemenea context, la 4 ianuarie 1901, avea loc un duel celebru între Ioan Giurgiu, student la drept, și redactorul ziarului *Újság*, Lehel Hédervári⁸⁰. Motivul l-a reprezentat un articol incriminator al ținutei românilor în chestiunea depunerii de coroane de la Țebea; era vizat în special Ioan Giurgiu, „guralivul conducător al universitarilor români și nespălatul agitator valah”. Fără să stea pe gânduri, Giurgiu îl provoacă la duel pe Hédervári. Intimidat de cutezanța neașteptată a studentului român, redactorul maghiar făcea un gest de reconciliere, publicând în gazeta sa o declarație ce recunoștea provocatorului calitatea de „patriot adevărat”. Giurgiu se declara nemulțumit de scuzele oferite, și publica în *Tribuna* o variantă proprie asupra afacerii, unde concluziona că Hédervári era un „om putred”⁸¹. Pentru tranșarea chestiunii, Hédervári, sublocotenent în rezervă, solicită arbitrajul unui juriu de onoare militar, acuzându-și adversarul de „amestec în politică”. Juriul Regimentului 51 de infanterie ascultă în două rânduri pledoaria în limba germană a românului, căruia îi dă dreptate atât în chestiunea de onoare personală, cât și în cea politică, sentință confirmată și de ministrul de Război, baronul Géza Fejérváry.

Condițiile luptei din sala de gimnastică și scrimă din Cluj au fost dure: luptă cu sabia până la incapacitate. Hédervári se alegea cu nasul tăiat și mai capăta o rană la brațul drept, iar românul era zgâriat serios la cap și buze, în urma unui atac furibund. Duelul era oprit chiar de către unul dintre martorii lui Hédervári, căpitanul de jandarmerie Ladislau Sárpi, pentru că acesta încălcase regulile cavaleresti, fapt extrem de grav după toate codurile de duel. „Toate gazetele maghiare din Cluj, ba chiar și unele din Pesta au scris despre acest senzațional duel; ele însă au denaturat adevărul, au prezentat pe Hédervári erou”, scria cu năduf corespondentul român⁸². Conservatoarea *Gazeta Transilvaniei*, insensibilă de regulă la senzațional, relata duelul patriotic româno-maghiar:

„Hédervári a pășit pe arenă ca atacator, însă Giurgiu, după ce parase cu multă dibăcie o complicație grea de lovituri, îi dăduse un admirabil ripost – un terț – peste față, rănindu-l totodată și la nas și la brațul drept peste

⁷⁹ Ion Giurgiu, „Avram Iancu și luptele studenților universitari din Cluj”, în *Clujul*, 31 august 1924, p. 1.

⁸⁰ „Un duel-măcel în Clușiu”, în *Gazeta Transilvaniei*, 31 decembrie 1900, p. 3.

⁸¹ „Un duel sângeros”, în *Tribuna Poporului*, 30 decembrie 1901/12 ianuarie 1902, p. 2.

⁸² *Ibidem*.

bandagiu, după care secundanții strigară «Halt». Domnul Hédervári, cu corectitudinea recunoscută în această afacere, nu se supune comandai, ci se repezi cu furie asupra d-lui Giurgiu, care ascultând de comanda secundanților se retrăsese în colțul său. Timp de două minute a trebuit să pareze vreo 30-35 de lovituri și, mulțumită deosebitei sale dibăcii în scrimă, n-a fost omorât, ci s-a ales numai cu două zgârieturi bune, din care una la cap și cealaltă la buze. Dar și aceste zgârieturi se atribuie numai faptului fatal că sabia domnului Hédervári se încovoiasse la urmă și pe lângă toată pararea admirabilă a tânărului universitar, acesta fu atins de partea încovoiată a sabiei”⁸³.

Duelul Giurgiu – Hédervári nu avea să fie singurul angajat între studenții români și cei maghiari în această perioadă. Petru Titieni și Iuliu Codarcea s-au duelat la rândul lor, ieșind învingători, arată Giurgiu⁸⁴. Într-un portret realizat târziu, în perioada interbelică, Ioan Giurgiu este caracterizat drept „apărătorul onoarei românești”, într-o vreme în care a fi student român implica „riscuri vrednice de istorie”, între ele înscriindu-se, pe lângă confruntarea cu Hédervári, și duelul cu studentul Eugen Ferenczi⁸⁵. În seria afacerilor de onoare naționaliste, în 1913, la Orăștie, într-o demonstrație de scrimă a tuturor organizațiilor sportive române din Ungaria, Giurgiu l-a mai învins, în mod umilitor, pe un căpitan de honvezi, aruncându-i sabia la cinci metri⁸⁶. Altfel spus: naționalism și masculinitate, onoare personală, dar și națională, contopite și proiectate asupra unui ritual unic. Tot în perioada premergătoare războiului, viitorul fruntaș țărănist Ilie Lazăr, student la drept la Sighet, lua parte la numeroase excursii și „maialuri” (petreceri câmpenești de primăvară) studențești. Balurile studenților se încheiau întotdeauna cu dueluri. Lazăr își amintea de luptele românilor Jurca și Berinde. Unul din ei îl tăiasse pe polițistul orașului, Ibrányi György, un agent devotat al politicii de deznaționalizare, care încercase cândva să-l aresteze pe Ilie Lazăr, din motivul că „face agitații între valahi”⁸⁷.

Conflictele de onoare nu erau iscate întâmplător în aceleași medii universitare fervente, animate de tinerii români, intrați furtunos pe terenul revendicării demnității personale și al emancipării naționale. În toamna lui 1902, un student maghiar (apoi și ziarul *Újság*) insulta „tinerimea

⁸³ „Un duel-măcel în Clușiu”, p. 3.

⁸⁴ Ion Giurgiu, *op. cit.*

⁸⁵ „Sărbătorirea avocatului Ioan Giurgiu din Cluj”, în *Clujul*, 12 aprilie 1925, p. 1.

⁸⁶ *Ibidem.*

⁸⁷ Ilie Lazăr, *Amintiri*, București, Fundația Academia Civică, 2000, p. 35.

universitară română”, pretinzând că ar fi mai „favorizați” de Lechner Károly, președinte al mesei studenților. Riposta românilor a fost fermă, trimitându-i pe Ioan Giurgiu și Eugeniu Șimonca să ceară satisfacție de la redactorul responsabil al *Újság*-ului⁸⁸. Duelul cu pistolul se purta între alesul tinerilor români, Petru Titieni, student la drept, și redactorul *Újság*-ului, Desideriu Zólyomi. Românii au cerut condițiile cele mai dure – pistol cu trei schimburi de gloanțe, încheiat cu duel cu sabia, dus până la starea de incapacitate. În urma negocierilor martorilor, s-au mulțumit doar cu un schimb de gloanțe de la 30 de pași, urmat, după fiecare foc, de cinci pași avans. Confruntarea, desfășurată la Bercul Chintăului, lângă Cluj, deși încheiată fără nici un fel de consecințe, a fost transformată într-o epopee plină de dramatism:

„Rezultatul acestui duel se aștepta cu nerăbdare de către ambele părți, atât din partea Românilor și a Ungurilor, pentru că duelul acesta se anunțase deja (fiindcă trebuia să se anunțe) și în declarația noastră dată (de noi în ziarul local *Ellenzék* ca să știe lumea de revanșul nostru! Sortitul nostru, bravul tânăr jurist Petru Titieni, la rândul său s-a achitat în un mod demn și românesc, de rolul onorific ce i l-a destinat soarta. Îți era mai mare dragul ca să privești la el pe câmpul de onoare, unde avea să spele pata unei tinerimi întregi, cu ce dispreț și liniște stătea în fața glonțului. La comanda dată de către conducătorul duelului, țintește, trage, dar glonțu-i trece șuerând pe lângă contrarul său, care, la rândul său, în zădar și-a ridicat pistolul să dea earăși în carne de român, pentru că nedescărcându-i-se umplutura, nu și-a putut satisface pe deplin sentimentele sale de ură. Parcă și providința ne-a ocrotit și ne-a dat a înțelege că prea destul a fost cu insultele îndreptate în contra tinerimii române. Călduroase felicitări a primit luptătorul brav din toate părțile și cu deosebire din partea colegilor lui, cari cu lacrimi în ochi l-au salutată și felicitat”⁸⁹.

Un alt duel cu „mandat de la națiune” îl întâlnim la Orăștie, unde Malász József, controlor financiar, publica un articol în gazeta *Szászváros*, intitulat greșit „Cinem minte”. Pe scurt, era un text în care se afirma că jumătate dintre români „trebuie aruncați în Dunăre și pe ceilalți îi va îneca murdăria rămasă după ceilalți”⁹⁰. *Tribuna*, scandalizată de ofensă, relatează:

⁸⁸ „Din Cluj. Atacul cel mai nou asupra tinerimei”, în *Tribuna poporului*, 29 septembrie/12 octombrie 1902, p. 2-3.

⁸⁹ „Din Cluj”, în *Tribuna poporului*, 1/14 octombrie 1902, p. 2.

⁹⁰ Călin, „O ofenză amar plătită”, în *Tribuna*, 18 februarie/3 martie 1907, p. 3.

„Ne-a pus însă în uimire aroganța și obrăznicia ăstui om, care cutează să ne atace aici, la noi acasă. Și cum – de regulă peste tot locul – tinerimea stă gata ca o vedetă pururea trează, aflatu-s-au și la noi tineri, cari în numele maicei națiuni au cerut satisfacție cavaleriească de la acest domn. Cu gând de a-l provoca s-au dus deodată la el tinerii Coriolan Pop (student la drept), Alexandru Kiss și Iuliu Florea”.

În mandatul acordat martorilor, Coriolan Pop afirma că „eu, ca membru al acelei națiuni, pe care o ai vătămat-o, îți cer satisfacție”. Provocarea a fost acceptată, iar duelul, împiedicat inițial de poliție, trebuia să se desfășoare la Cluj. Malász se alegea cu răni serioase la piept, și Pop cu o zgârietură la cap. Întors acasă, Malász era provocat de Alexandru Kiss, martorul lui Pop. În noua luptă, la rănilor duelului anterior îi era adăugată o tăietură gravă la mână, până la os, care necesita șase săptămâni de îngrijire. Așa încât corespondentul de presă al *Tribunei* putea adăuga cu malițiozitate:

„Cred însă că nu-s proroc rău când afirm că domnul Malász încă nu s-a răfuit pe deplin cu tinerimea română de la noi. Nu! Ar fi și păcat. Păcat strigător la cer ar fi dacă ar scăpa cu atâta numai. Că prea mare a fost insulta și prea mic omul care a adus-o. Sunt mulți tineri români, cari îi cer încă grabnică reînsănătoșare de la Dumnezeu, ca să poată cu succes continua acolo unde s-a sfârșit acum”, adăuga cu malițiozitate corespondentul de presă al „*Tribunei*”⁹¹.

Nu doar opiniile exprimate în presă puteau degenera în dueli. În urma unei „discuții naționaliste” în cafeneaua *Hungaria* dintre Liviu Tămășdan, student la drept, și inginerul Steiner József, avea loc un duel dur în sala de scrimă a regimentului de cavalerie din Arad. Martorii lui Liviu Tămășdan au fost avocații Ștefan Ciceo Pop și T. Popescu, iar ai lui Steiner József ziaristul Benedek Árpád și Sugár Jenő, student la drept. Medicii Aurel Demian și Traytler Andor „au avut amândoi ce să lege și panseze, căci condițiile de luptă au fost grele – bătaia până ce unul nu va mai putea –, ambii combatanți au primit răni: dl Tămășdan neînsemnată la mână, adversarul său mai gravă, la braț”⁹². Tradiția provocărilor la duel dintre studenții români și cei maghiari rămânea vie și în perioada interbelică, pe fondul aceluiași substrat naționalist, dar cu roluri schimbate. Maghiarii se vor vedea puși în situația de a-și conserva identitatea, de a-și apăra statutul

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² „Naționalism și sabie”, în *Tribuna poporului*, 22 februarie/6 martie 1898, p. 175; „O afacere de onoare”, în *Tribuna poporului*, 25 februarie/9 martie, 1898, p. 183.

și a cere drepturi.

Pe fondul conflictelor interetnice erau înregistrate cazuri de dispută între studenții români naționaliști și cei filo-maghiari. Ioan Alexa, antipatizat pentru filo-maghiarismul său, era pălmuit de „naționalistul intransigent” Ilarie Poparadu. Naționalistul român era tăiat în duel în șapte locuri de filo-maghiar, după care adversarii se împăcau, într-o pildă naționalistă. „A fost păcat că s-au certat. Dacă Alexa e român așa de slab, devenit-a el mai bun naționalist, după ce l-a tăiat zdravăn pe Poparadu? Și acesta purtând bandaje câteva săptămâni a ajutat cauzei naționale?”⁹³ Români considerati „irecuperabili” pentru cauza națională erau, așadar, tratați batjocoritor. Duelul cu sabia dintre inspectorul fiscului din Caransebeș, Borțun, (căsătorit cu nepoata lui Constantin Burdea, consilier aulic, „cetățean distins al patriei ungurești”), cu A. Breban (vicecomite în Careiul Mare, „fecior de popă român, dar trăind în mediu străin cu sentimentele palide românești”) se încheia cu răni grave la față și piept pentru primul: „În astfel de împregiurări să nu creadă cineva că cauza duelului ar fi fost o discuție de natură politică, naționaliștii l-ar primi cu răs homeric”⁹⁴.

La sfârșitul iernii anului 1904, la redacția *Tribunei Poporului* din Arad ajungea vestea unui duel „crâncen” dat între rectorul Universității, „exaltatul șovinist și marele matador al partidului Bánffy”, István Apáthy, și între profesorul Moldován Gergely (Grigore Moldovan), român de origine, profesor universitar și mare admirator al lui Tisza. Cauza acestui duel era că *Magyar Szó*, ziarul lui Bánffy, atacase pe cei doi profesori universitari de limba română, Ion Ciocan și Grigore Moldovan, pe motivul că le lipsea patriotismul în prelegerile lor și, mai mult, cultivau daco-românismul. Moldovan răspundea acuzațiilor în presa din Cluj, arătând meritele patriotice și fidelitatea față de națiunea maghiară, și atacând pe Bánffy și pe István Apáthy, ca aderent al acestuia. O singură problemă avea știrea, că nu pomenea nimic despre rezultatul duelului⁹⁵.

Neînțelegerile pe subiecte politice între români ajungeau să constituie motive de duel. În urma unor aprinse discuții care au avut loc la un club din Vașcău între românii Nicolae Bogdan, moșier, și Dezideriu Tempeleanu, subprefect, cunoscut pentru sentimentele sale românești, cu privire la politica de împăcare româno-maghiară, Bogdan l-a provocat la

⁹³ *Tribuna poporului*, 5/18 septembrie 1902, p. 3.

⁹⁴ *Tribuna*, 15/28 iulie 1909, p. 5; *Tribuna*, 17/30 iulie 1909, p. 5; „Constantin Burdia”, în *Tribuna*, 8/21 octombrie 1910, p. 1.

⁹⁵ „Duel între rector și profesor de universitate”, în *Tribuna Poporului*, 22 februarie/6 martie 1904, p. 4.

duel pe Tempeleanu⁹⁶. Poetul Emil Isac rememora feroarea duelului în Ardeal în anii premergători războiului:

„Noi, cari am trăit în țara Grofilor și a Baronilor, în care poporul, *recte*, noi «valahii» reprezentam *viscum album*-ul ramurilor aristocratice – ne-am obișnuit cu duelul, ca cu moartea ori cu dragostea (...). Vedeai pe străzi oameni cu mintea întreagă ciopârțiți la nas, cu capul umflat ca un bostan, cu ochii încercânați cu vinețele, de credeai că vezi eroi din piese de teatru, luptători pentru fecioare și patrii violate (...). «Duelul» era șoapta magică, care plutea deasupra manueții balurilor”⁹⁷.

Gazetele românești luau frecvent în derâdere așa-numitul „cavalerism” de care maghiarii făceau mare caz atunci când invocau onoarea, considerându-l mai curând o gesticulație de operetă. La „cavaleasca națiune maghiară” se critica substratul xenofob, dorința de umilire a românilor, evidențiindu-se mereu că ea ascunde un comportament reprobabil, ieșit din tiparele morale ale firii omenești. Când situația se inversa, iar maghiarii refuzau duelul, asupra lor erau proiectate, previzibil, stereotipurile lașității și carenței morale. Ridiculizarea masculinității celui alt subîntindea astfel relațiile de putere între cele două etnii.

În contextul tensiunilor maghiaro-române care au precedat pregătirile de război, un alt episod tragic era cel al atentatului produs la Debrecen, în 1914. Într-un veritabil atac terorist, pe adresa palatului Episcopiei maghiare greco-catolice era expediată o bombă, vizat direct fiind István Miklóssy, arhiepiscopul maghiar promotor al unei politici anti-românești în Ardeal. Erau ucise trei persoane, inclusiv vicarul Mihail Iaczkovics, în timp ce episcopul scăpa ca prin minune. Ancheta stabilea că teroriștii erau Ilie Cătăraș și Timofei Kirilov⁹⁸. Presa maghiară a speculat prompt originea română a anarho-comunistului Ilie Cătăraș: născut la Orhei, angajat al serviciilor secrete române, în realitate lucrând și ca agent secret rus. Ziarul *Máramarosi Független Újság* din Sighetul Marmăției ataca, prin articolul „Națiune ingrată”, întreaga comunitate românească, condamnând „hoarda de dobitoace” și făcând-o răspunzătoare de atentat:

„O rasă care, în mod mincinos, în baza unor date istorice false, se fălește ca descendentă a glorioșilor romani, care își decorează sărăcia

⁹⁶ „Noui declarații ale dlui Miskolczy Ferencz, prefectul de Oradea”, în *Românul* 18/31 ianuarie 1912, p. 3. Vezi și *Universul*, 16 ianuarie 1912, p. 3.

⁹⁷ Emil Isac, „Duel”, în *Adevărul*, 5 aprilie 1921, p. 1.

⁹⁸ Radu Petrescu, „Enigma Ilie Cătăraș”, în *Contrafort*, 2012, nr. 5-6, pp. 20-21.

sufletului său barbar cu penele de păun: ale culturii popoarelor occidentale de rasă latină, care desconsiderând legile patriei vrea să fie stat în stat – această rasă e acuzată de o crimă îngrozitoare. (...) Chemăm la proba de sânge întreg partidul valah din Ungaria; pe urmașii lui Avram Iancu, a lui Cloșca și a lui Horia. Aburii roșii ai sângelui nevinovaților martiri ai maghiarismului ce se înalță către cer strigă răzbunare!”⁹⁹

Intellectualii români reacționau, intentând, pe de o parte, un proces de calomnie, iar pe de alta provocând redacția ziarului la duel și îndemnând tineretul român să recurgă programatic la respectivul gest pentru a combate acuzațiile de acest tip. Avocații români Tit Doroș și Vasile Chindriș au denunțat redacția ziarului maghiar pentru „agitație contra națiunii române”, iar avocatul Ion Kováts a provocat-o la duel, trimițându-și martori pe Vasile Chindriș și Ilieș Radu. Se afla că redactorul responsabil de articol ar fi fost Hannibál Kristóf din Hust.

„Așadar, afară de denunțul la tribunal, bravul tânăr român d. Dr. Ion de Kováts cu spada va spăla murdăria pe care hienele dela «M.F.U.» au aruncat-o asupra întreg neamului românesc și asupra memoriei sfinte a eroilor noștri. Dar nu e destul numai atâta. Am dori ca întreaga tinerețea noastră care știe să poarte spada să-i urmeze d-lui Dr. I. de Kováts, pentru că în modul acesta să dovedim celor ce nici acum nu vor să înțeleagă că de acum nu vom mai suferi să-și bată joc de neamul nostru toți urmașii cicoșilor de pe pusta Ungariei și nepoții haiducilor din Bakony. Am dori și ne-am bucura foarte mult dacă vom fi înțeleși de bravii noștri tineri”¹⁰⁰.

Așadar, adversitățile de factură naționalistă încurajau utilizarea duelului în disputele cu maghiarii, ritual văzut ca o posibilitate de descărcare a tensiunilor ivite din competiția simbolică dintre cele două etnii.

Concluzii. Forța emancipatoare a ritualului

Intrarea românilor bucovineni și ardeleni pe „piața afacerilor de onoare” din Imperiu însoțea și iniția etapele de autoselecție și validare a elitelor politice și intelectuale. Tânăra generație studiosă sesizează potențialul integrator pe care-l deține duelul studentesc. Fie că vorbim de societățile conservative *Bucovina* și *Moldova* din Cernăuți sau de *România Jună* din Viena – având drept miză acceptarea românilor ca parteneri credibili ai studențimii germane –, fie de clujenii din cadrul universității

⁹⁹ *Românul*, 20 februarie/5 martie 1914, pp. 4-5.

¹⁰⁰ „Să pedepsim infamia”, în *Românul*, 22 februarie/7 martie 1914, p. 6.

maghiare, deranjați de tratamentul umilitor la care erau supuși, duelul are o intrinsecă funcție emancipatoare. Duelurile interetnice, uneori sincronizate cu teme ale agendei publice și politice, contribuiau la fortificarea imaginii de sine a părților implicate. De fapt, angajarea disputelor de onoare echivala cu o integrare a codurilor respective la nivelul elitelor sociale, forțându-se astfel barierele etnice. Vorbim despre elevarea reprezentanților unei etnii (românești) la standardele, codurile și prestigiul pe care elitele austriece ori maghiare le considerau suficiente pentru a accepta sau formula provocări. Duelurile româno-maghiare nu sunt doar ritualuri de testare și de confirmare a specificității etnice; ele au și o evidentă funcție de descărcare a tensiunilor de această factură, acționând ca niște „ritualuri-supapă”. Sub stricta supraveghere a codurilor aferente, conflictele sunt localizate și supravegheate, îndepărtându-se astfel posibilitatea extinderii haotice a răzburărilor și represaliilor la nivel intercomunitar. Prin însăși formularistica de mediere și de „obținere a satisfacției”, prin prezentarea scuzelor, prin descărcarea armelor sau prin rănirea minimală cu sabia, afacerile de onoare tranșau, punctual și individual, tensiuni care, altminteri, erau greu de controlat.

*The duel and the honour of the students from Bucovina and Transylvania
(1880-1940)*

(Summary)

Keywords: honour, duel, student associations, Bucovina, Transylvania

The present study deals with the cultural mixt in terms of affairs of honour of the students from Bucovina and Transylvania within the Austro-Hungarian Empire and the identity connotations of the Romanian-Hungarian duels. In the university centres of Chernivtsi, Vienna and partly in Cluj, the Romanian student associations adopted the organization, conduct and codes of honour of German students associations, the so-called *Burschenschaft*. Starting with the last two decades of the 19th century, in the process of shaping the national ethos in Bucovina and Transylvania, the affairs of honour played a role in the masculinization of self perceptions in community. In their desire of emancipating from foreign occupation, the Romanian young sought to become a class of gentlemen, nothing less of Austrian and Magyar elites. Firstly, they duelled for personal reasons, entering shyly the stage of conflicts of honour; then, they involved in disputes of honour driven by ethnic consciousness, seeking to make lost the "effeminate" forms of contesting the foreign domination.